

ԱՐՏԱԿ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ասպիրանտ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Քրեական դատավարությունում մեղադրանքն ունի առանցքային նշանակություն, մեղադրանքն է հանդիսանում վարույթի շարժիչ ուժը, որն էլ ապահովում է հանցանք կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելը:

Գիտակցելով հանցագործությունների հանրային իրավական նշանակությունը՝ մեղադրանքի այդ դժվար և պատասխանատու գործառույթը մեր ժամանակներում պետությունները վերցրել են իրենց ձեռքը, այլ կերպ ասած՝ այժմ մեղադրանքը հանդիսանում է պետական գործառույթ, այն իրականացնում են պաշտոնատար անձինք ու պետական մարմինները:

Սակայն պետական մեղադրանքի ձևով մեղադրանքի կազմակերպումը, իր դրական կողմերի հետ մեկտեղ որոշակի բացասական հետևանքներ է ունենում.

• Առաջանում է մեղադրանքի «քաղաքականացվածության» վտանգը, որը կարող է արտահայտվել ինչպես «դրական», այնպես էլ «բացասական» եղանակով (օրինակ՝ երբ քրեական հետապնդում իրականացվում է որոշակի քաղաքական դրդապատճառներից ելնելով, կամ հակառակը՝ նույն դրդապատճառներից ելնելով՝ քրեական հետապնդման հիմքերի առկայության դեպքում քրեական հետապնդում չի իրականացվում կամ այն դադարեցվում է): Եվ եթե առաջին դեպքում՝ քաղաքական շարժառիթով պայմանավորված քրեական հետապնդման հարուցման և իրացման դեպքում դրա չեզոքացման իրավական մեխանիզմներն առկա են առնվազն պաշտպանության և դրա իրավունքի ապահովման ձևով (հարցն այլ է, թե որքանով են նման դեպքերում արդյունավետ այդպիսի իրավական մեխանիզմները գործում), ապա երկրորդ դեպքում արդեն հանրությունը (դրա անդամները) զրկված են հանցանք կա-

տարած անձի նկատմամբ քրեական պատասխանատվությունն ապահովելու իրավական միջոցներից. դրանք բացակայում են:

• Պետական մեղադրանքը փաստացիորեն «դուրս է մղում» հանրությանը հանցագործությունների և դրանք կատարած անձանց բացահայտման և հետապնդման գործից. այդպիսով հասարակությունը (դրա անդամները) քրեական հետապնդման գործում սկսում է զբաղեցնել «երկրորդական», «պասիվ» դեր՝ հանցագործությանն արձագանքելու ակտիվ դերակատարի գործառույթը վերապահելով պետական մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց: Քրեական հետապնդման գործում «դերերի» այդպիսի բաշխումն իր հերթին ձևավորում է ընդհանուր այն մտայնությունը, որ հանցագործությանը արձագանքելը ոչ թե հանրության, այլ պետության, դրա առանձին մարմինների և ոչ թե հասարակության անդամների գործն է: Այդպիսի մտայնությունը նպաստում է հասարակության անդամի մոտ հանցագործության (այն կատարած անձի) բացահայտման ու հետապնդման (պատասխանատվության ենթարկելու) հանդեպ «անտարբերության» գիտակցության ձևավորմանը և որպես հետևանք հանգեցնում է հասարակության ընդհանուր իրավագիտակցության անկմանը:

• Հանցավորության աճի համընդհանուր միտումների և պետական ռեսուրսների սահմանափակվածության պայմաններում պետական մեղադրանքի դեպքում դժվար, իսկ շատ դեպքերում օբյեկտիվորեն անհնար է դառնում ապահովել կատարված յուրաքանչյուր հանցագործություն անպատասխան չթողնելու, յուրաքանչյուր հանցագործությամբ քրեական հետապնդում հարուցելու ու իրացնելու, որպես արդյունք՝ հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու

• ՕՐԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ № 116 2020

հարցերը: Այլ կերպ ասած՝ պետական մեղադրանքի դեպքում միջոցների սղության պատճառով անհնար է դառնում ապահովել յուրաքանչյուր հանցանք կատարած անձի քրեական պատասխանատվությունը, որը քրեական հետապնդման գործառույթին՝ հասարակության (դրա անդամների) «երկրորդական» և «պասիվ» դեր ունենալու պայմաններում, շատ դեպքերում հանգեցնում է քրեական դատավարության նկատմամբ՝ ընդհանրապես և քրեական հետապնդման մարմինների նկատմամբ՝ մասնավորապես, հանրային վստահության անկման՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով:

Թվարկված հարցերի լուծման համար առաջանում է մեղադրանքի իրականացմանը մասնավոր անձանց ներգրավելու անհրաժեշտություն, այսինքն՝ պետական (պրոֆեսիոնալ) մեղադրանքին զուգահեռ ոչ պետական (ոչ պրոֆեսիոնալ) մեղադրանքի կազմակերպման անհրաժեշտություն, որն էլ իր հերթին կարող է կազմակերպվել երկու՝ մասնավոր և/կամ ժողովրդական մեղադրանքի եղանակով:

Սույն հոդվածի շրջանակներում կքննարկվեն մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքի՝ մի տեսակի, այն է՝ *ժողովրդական մեղադրանքի, այսինքն՝ անմիջականորեն հանրային շահի պաշտպանությանն ուղղված հանրության (քաղաքացիների, նրանց միավորումների) կողմից իրականացվող մեղադրանքի նշանակության հարցերը:*

Ժողովրդական մեղադրանքի նշանակությունը կարելի է դիտարկել երկու տարբեր հարթություններում՝ հասարակական-քաղաքական և զուտ իրավական-տեխնիկական հարթությունում:

1. *Ժողովրդական մեղադրանքի նշանակությունը հասարակական-քաղաքական հարթությունում*

1.1 *Ժողովրդական մեղադրանքը իբրև ժողովրդավարության դրսևորման, քրեական դատավարությունը քաղաքականապես «չեզոքացնելու» և դատավարության հանդեպ հանրային վստահության բարձրացման միջոց:*

Թեև գրականության մեջ ձևավոր-

ված չէ մեկ միասնական մոտեցում ժողովրդավարության հասկացության մասին, և այն բնորոշելիս տարբեր հեղինակներ առավելապես ուշադրություն են դարձնում ժողովրդավարության այս կամ այն հատկանիշի վրա, այնուամենայնիվ անհերքելի է, որ դրա կարևորագույն հատկանիշը հենց ժողովրդի մասնակցությունն է հանրային (պետական) գործերի իրականացմանը:

Մեղադրանքի այս տեսակը հանրության ինքնագործունեության նոր ոլորտ է բացում. քաղաքացիները (նրանց միավորումները) հնարավորություն են ստանում քրեական հետապնդում հարուցելու և իրացնելու միջոցով մասնակցել քրեական դատավարությանը:

Ժողովրդական մեղադրանքի ինստիտուտի առկայությունը (ոչ հիմնական ժողովրդական մեղադրանքի ձևով²) թույլ է տալիս քրեական դատավարությունում լուծել պետական մեղադրանքի մենիշխանության հարցը՝ դուրս մղելով (կամ գոնե չեզոքացնելով) քրեական գործերի ընթացքի վրա քաղաքական տարատեսակ ազդեցությունը: Իսկ այն, որ պետական մեղադրանքը ապահովագրված չէ այս կամ այն չափով քաղաքական իշխանության ազդեցության տակ ընկնելու վտանգից, կարծում ենք, անհերքելի է: Միայն պետական մեղադրանքի ձևով մեղադրանքի կազմակերպումը, այլ կերպ՝ պետական մեղադրանքի մենիշխանությունը, իր հերթին հղի է այն վտանգով, որ քաղաքական իշխանության ազդեցության տարատեսակ գործոնները կարող են հանգեցնել քրեական հետապնդում չհարուցելուն, դրա դադարեցմանը, քրեական հետապնդման միակողմանիությանը, արդյունքում հանցագործություն կատարած անձինք կարող են հնարավորություն ստանալ խուսափելու պատասխանատվությունից:

Ժողովրդական մեղադրանքի նշանակությունը հասարակական-քաղաքական հարթությունում կայանում է նաև նրանում, որ նույնիսկ այն դեպքերում, երբ քաղաքական իշխանությունը «չցանկանա» որ որոշակի քրեական գործեր հարուցվեն, անձանց հետա-

1. Մասնավոր անձի կողմից իրականացվող երկու մեղադրանքների՝ մասնավոր և ժողովրդական մեղադրանքների սահմանազատման մասին առավել մանրամասն տես **Ա. Ղազարյան**, Մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքի մոդելների պատմական զարգացումը // «Պետություն և իրավունք» No 1(83), Երևան, 2019թ., էջ 65-75
 2. Ժողովրդական մեղադրանքի տեսակների մասին կխոսվի ստորև:

պնդվեն և պատասխանատվության ենթարկվեն, ապա հնարավոր լինի «քաղաքական այդ ցանկու-թյան բացակայությունը» հաղթահարել հենց ժողովրդի ջանքերով՝ այդ կերպ հնարավորություն ստեղծելով քրեական դատավարության ոլորտում քաղաքական իշխանության ազդեցության նվազման կամ ընդհանրապես չեզոքացման համար:

Այս առումով տեղին է հնչում Դ. Ռոտենբերգի և Բ. Գառզոնի՝ Ա. Պինոչետի և արգենտինական այլ գործերի առնչությամբ արված հետևյալ դիտարկումը. «Ժողովրդական մեղադրանքի կենտրոնական գաղափարը հանրության նախաձեռնությամբ այն գործերի դատական քննության հնարավորության ապահովումն է, որոնց պետության շահերը ներկայացնող հանրային մեղադրողները (դատախազը – Ա.Դ.) չեն կարող դիպչել՝ այդ գործերի քաղաքականապես խիստ զգայուն լինելու պատճառով»³:

Մյուս կողմից՝ հանրության անմիջական մասնակցությունը քրեական արդարադատությանը, քրեական հետապնդման ոլորտում պետական մենիշխանության վերացումն իրենց հերթին բարձրացնում են քրեական դատավարության հանդեպ հանրային վստահությունը:

«Ժողովրդական մեղադրանքի դրական դերը կայանում է նրանում (...), որ դրանով ապահովվում է հանրային վստահությունը դատարանի նկատմամբ, այսինքն՝ մի բանում, որ հանդիսանում է արդարադատության բարոյական ուժը, որը հիվանդանում և տառապում է խիստ մեծ անվստահությունից»⁴, – դեռևս 1864 թ. ընդգծում էր Ֆ. Հոլցենդորֆը:

1.2 Ժողովրդական մեղադրանքը իբրև հանրության քաղաքացիական իրավագիտական գոյությունը ամրապնդող միջոց

Ժողովրդական մեղադրանքի նշանակությունը չի սպառվում քրեական դատավարությունը քաղաքական հնարավոր ազդեցություններից զերծ պահելով. այն դրական դեր է կատարում հենց հասարակության համար,

հանրության մեջ ձևավորում և ամրապնդում է քաղաքացիական իրավագիտակցություն:

Հանրությանը ընձեռած հնարավորությունը՝ հետապնդել հանցանք կատարած անձին, հանում է հասարակության անդամին վերը նկարագրված «պասիվ» վիճակից, և նա դիտարկվում է իբրև հանցավորության դեմ պայքարի ակտիվ դերակատար: Հանցագործության դեմ պայքարում այդ ակտիվ դերակատարությունը կարող է փոխել հասարակական գիտակցությունը. եթե պետական մեղադրանքի մենիշխանության պարագայում, հանրությունը կարծես երկրորդական կամ երրորդական դերում է, ուստի ձևավորվում է ընդհանուր մտայնություն, որ հանցագործությանը արձագանքելը ոչ թե հանրության, դրա առանձին անդամների (նաև տարատեսակ հասարակական միավորումների), այլ պետության՝ պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց գործն է, ապա ժողովրդական մեղադրանքը այդ գործում առաջ է մղում հանրությանը՝ նրան պասիվ դիտորդից վերածելով ակտիվ գործողի, որն էլ, իր հերթին, ձևավորում է գիտակցություն, որ հանցագործության և այն կատարած անձի հետապնդումը արդեն ոչ միայն պետական, այլ նաև հանրային (բառի ուղիղ իմաստով) գործ է:

Ընդ որում՝ այն հանգամանքը, որ հետապնդումը իրականացվում է ոչ թե ինչ-որ մեկի մասնավոր, այլ՝ ընդհանուր, հանրային շահից ելնելով՝ ամրապնդում է հասարակության անդամների հանրային շահի կարևորության գիտակցությունը: Այս առումով տեղին է վկայակոչել անգլիացի ականավոր իրավաբան լորդ Ջ. Կեմպբելին, որը դա համարում է մեծագույն նվաճում. ժողովրդական մեղադրանքի իրավունքը, ըստ նրա, չի կարող չլինել հասարակության իրավագիտակցության բարձրացման, համերաշխության ոգու ամրապնդման, քաղաքացիների մեջ ինքնակառավարումն ու անշահախնդրությունը դաստիարակող լծակներից մեկը⁵:

Այդ ինստիտուտի սոցիալական նշանակության գիտակցումն իր հերթին պայմանա-

3. Մեջբերումն ըստ R. S. Gómez, Revisiting Popular Action, 10 DePaul J. for Soc. Just., 2017, էջ 4:

4. Մեջբերումն ըստ Полянский Н.Н. К вопросу об участии частных лиц в публичном обвинении (Принципиальная основания actio popularis в уголовном процессе), 1915, էջ 12 (<http://jurytrial.ru/media/files/library/file30.pdf>).

5. Մեջբերումն ըստ Полянский Н.Н. նշվ. աշխ., էջ 18:

վորել է գիտության մեջ ժողովրդական մեղադրանքով հանրային շահերի պաշտպանությունը դիտարկել իբրև «քաղաքացիության դպրոց»⁶, որը դաստիարակում է իսկական քաղաքացիական վարքագիծ՝ ընդհանուր, հանրային շահի պաշտպանության գործում անմասն չմնալու և ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերելու վարքագիծ:

2. Ժողովրդական մեղադրանքի իրավական-տեսական նշանակությունը:

Ժողովրդական մեղադրանքի ինստիտուտը մեծ դեր կարող է կատարել նաև քրեական հետապնդման արդյունավետության բարձրացման գործում⁷:

Հայտնի է, որ հանցավորության աճը համընդհանուր միտում ունի աշխարհում (պայմանավորված թե՛ օբյեկտիվ, թե՛ սուբյեկտիվ հիմքերով), որից անմասն չէ նաև Հայաստանը⁸: Բնական է, որ պետության միջոցները չեն կարող հանցագործությանը համահունչ աճել, և արդյունքում՝ մեղադրանքի պետական մենիշխանությունը օբյեկտիվորեն չի կարող արդյունավետ լուծել յուրաքանչյուր հանցագործությունը անպատասխան չթողնելու, յուրաքանչյուր հանցագործության դեպքում քրեական հետապնդման հարուցման և իրացման, հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերը⁹:

Ժողովրդական մեղադրանքի ինստիտուտը հնարավորություն է տալիս հանցագործության «արձագանքման» գործում պետական միջոցներից բացի, կենտրոնացնել և օգտա-

գործել ոչ պետական, հասարակական միջոցները:

Մյուս կողմից՝ ժողովրդական մեղադրանքը լուծում է մեկ այլ խնդիր ևս. պետական մեղադրանքին զուգահեռ ժողովրդական մեղադրանքի (լրացնող ժողովրդական մեղադրանք) տեսակը բարձրացնում է պետական մեղադրողի զգոնությունը քրեական հետապնդման գործում, քանի որ պետական մեղադրանքին զուգահեռ իրացվող ժողովրդական մեղադրանքի ամեն հաջողություն կարող է վկայել պետական մեղադրանքի թերացումների, միակողմանիության և այլնի մասին: **«Երևաբար՝ ժողովրդական մեղադրանքը այդպիսով հանդես է գալիս իբրև քրեական գործերի քննության անմիջական հասարակական վերահսկողության ապահովման ուղղակի միջոց՝ բարձրացնելով պետական մեղադրանքի արդյունավետությունը:**

Այդ արդյունավետությունը բարձրանում է ոչ միայն ժողովրդական մեղադրանքի «վերահսկողական», այլ նաև «լրացնող»¹⁰ գործառույթով պայմանավորված:

Այլ կերպ ասած՝ քրեական հետապնդման արդյունավետությունը բարձրանում է ոչ միայն սուբյեկտիվ գործոնները չեզոքացնելու (քրեական հետապնդում իրականացնող պաշտոնատար անձի զգոնության բարձրացման միջոցով և այլն), այլ նաև որոշակի օբյեկտիվ գործոնների (քրեական հետապնդման սահմանափակ պետական կադրային, ֆինանսական և այլ ռեսուրսների «լրացումը» հանրային, հասարակական ռեսուրսների միջոցով և այլն) վերացման փորձ կատարելու միջոցով¹¹:

Ընդհանրացնելով պետք է փաստել, որ

6. Տեն, օրինակ, J. P. GIL, Private Interests Seeking Punishment: Prosecution Brought by Private Individuals and Groups in Spain, Law & Policy, 2003, էջ 163:

7. Խոսքը գնում է մասնավորապես քաղաքական ազդեցության տարրերից զուրկ գործերի քննության արդյունավետության բարձրացման մասին:

8. ՀՀ-ում հանցագործության դեպքերի աճի (գրանցված հանցագործությունների դեպքերի) մասին կարող են վկայել գլխավոր դատախազի 2008թ. և 2017թ. ընթացքում հանցագործությունների քննության վերաբերյալ տարեկան հաշվետվությունների համեմատությունը: Այսպես, եթե 2008թ. գրանցվել է հանցագործության 9271 դեպք (<http://www.prosecutor.am/myfiles/files/pdf/report-2008.pdf>), ապա արդեն 2017թ. այդ թիվը կազմել է 20285 (<http://www.prosecutor.am/myfiles/files/pdf/haxordum.pdf>):

9. Այս հանգամանքով պայմանավորված էլ ստեղծվում են քրեական հետապնդման այլընտրանքներ: Քրեական հետապնդման այլընտրանքային միջոցների մասին տես, օրինակ, Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. – СПб.: Изд. «Юридический центр Пресс», 2002:

10. Ասվածը վերաբերելի է նաև ժողովրդական մեղադրանքի սուբսիդիար ձևով կազմակերպանը:

մասնավոր անձի կողմից իրականացվող այս հետապնդման տեսակը՝ ժողովրդական մեղադրանքը, իր բազմաթիվ տարա-տեսակներով խիստ կարևոր դեր կարող է կատարել ինչպես քրեական հետապնդման արդյունավետության բարձրացման, այնպես էլ պետական քրեական հետապնդման քաղաքականացվածության չեզոքացման հարցերում՝ հանգեցնելով և՛ քրեական հետապնդման, և քրեական դատավա-

րության հանդեպ հանրային վստահության բարձրացման: Այս առումով, գտնում ենք, որ հասունացել է ժամանակը հայ իրավական դոկտրինում քննարկելու մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքի տեսակը՝ ժողովրդական մեղադրանքը հայկական քրեադատավարական համակարգ ներդնելու հարցերը:

Մեղադրանքը քրեական դատավարության շարժիչ ուժն է, որի միջոցով ապահովվում

11. Ժողովրդական մեղադրանքի իրավական տեխնիկական նշանակության մասին տես **Полянский Н.Н.** նշվ.աշխ., էջեր 14-18: Ժամանակվա գիտնականների տեսակետը այս հարցի վերաբերյալ տես, օրինակ, **J. P. GIL**, Private Interests Seeking Punishment: Prosecution Brought by Private Individuals and Groups in Spain, Law & Policy, 2003, էջեր 164-165, R. S. Gómez, Revisiting Popular Action, 10 DePaul J. for Soc. Just., 2017, էջեր 8-9:

ԱՐՏԱԿ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ասպիրանտ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացվում է մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանքի տեսակի՝ ժողովրդական մեղադրանքի նշանակությունը, որը դասակարգվում է հասարակական-քաղաքական և իրավական-տեխնիկական տեսակների: Այդ լույսի ներքո բացահայտվում են ժողովրդական մեղադրանքի կարևորությունն ու մեղադրանքի տվյալ տեսակի կազմակերպման միջոցով լուծվող ենթադրյալ խնդիրները:

Բանալի բառեր. մեղադրանք, մասնավոր անձի կողմից իրականացվող մեղադրանք, ժողովրդական մեղադրանք, մեղադրանքի տեսակներ, պետական մեղադրանք:

АРТАК КАЗАРЯН

Аспирант Образовательного комплекса полиции Республики Армения

ЗНАЧЕНИЕ НАРОДНОГО ОБВИНЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

В статье рассматривается значимость вида обвинения, осуществляемого частным лицом; народного обвинения, которое классифицируется по общественно-политическим и правового-техническим значениям. В этом свете раскрываются важность народного обвинения, предполагаемые задачи, решаемые посредством организации данного вида обвинения.

Ключевые слова: обвинение, обвинения, осуществляемого частным лицом, народное обвинение, виды обвинения, государственное обвинение

ARTAK GHAZARYAN

Postgraduate student of the Educational Complex of the Police of the RA

THE SIGNIFICANCE OF ACTIO POPULARIS IN CRIMINAL PROCEDURE

The article considers the significance of the type of prosecution carried out by a private person (actio popularis), which is classified by socio-political and legal-technical types of significance. In this light the importance of actio popularis and anticipated tasks that may be resolved by organizing this type of prosecution is revealed.

Keywords: prosecution, prosecution carried out by a private person, actio popularis, types of prosecution, public prosecution